

Onderzoek van de bronstijf- grafheuvels bij de halve mijl te Oerle

door G. Beex

Kort na de oprichting van de Heemkundekring „De Achtzaligheden” zocht het bestuur naar een manier om aan de opkomende werklust der leden een weg aan te geven, waarop zich hun activiteit kon richten. Er werden drie secties opgericht, waarvan de folklore en de geschiedenis reeds aanstonds veel belangstelling trokken, terwijl een spreekbeurt van Pastoor Binck de injectie vormde voor een geweldige activiteit op prae-historisch gebied.

Over de gehele streek worden nog sporen gevonden van een praehistorische bevolking in de vorm van tientallen grafheuvels en scherven van Romeins en Germaans bakwerk. Een uitgebreide en telkens herhaalde bestelling van literatuur bij het Prov. Genootschap verschafte de nodige gegevens om het opsporen te vergemakkelijken.

Jan Vriends en Drs. Heijman vroegen om ontheffing van hun taak, resp. als Voorzitter en Secretaris. Als kandidaten voor deze functies zouden worden aangezocht, resp. Drs. Van Helvoort, Burgemeester van Boxtel, en Drs. Willekens te Tilburg. Verder werden besproken de modus vivendi tussen de organisatie „Binck” met adviserend college enerzijds en anderzijds het geprojecteerde instituut voor heemkunde aan de leergangen en het Prov. Genootschap.

Op 11 Augustus hield Brabantia Nostra haar eerste zomerbijeenkomst op de Abdij, waarmede ze een vooroorlogse traditie hervatte. Tot mijn niet geringe verbazing zou Jan Renders over de heemkunde refereren en werd, naar men mij mededeelde, de Zaterdagmiddag een uitvoerige discussie gewijd aan Brabants Heem. Zelf kon ik daarbij niet aanwezig zijn, eerstens omdat me de logica der feiten ontging, en tweedens omdat de generale repetitie werd gehouden van een openluchtspel, waarvan ik alle repetities, zo mogelijk, had meegemaakt.

De tweede vergadering van de organisatie Binck werd gehouden te Tilburg (15 Augustus). Aanwezig waren Pastoor Binck, Drs. van Helvoort en Drs. Willekens.

Drs. Hollenberg, de Secretaris van het Prov. Genootschap, was bereid met me mee te gaan naar deze vergadering, wat zeer op prijs gesteld werd, omdat de waarnemend Voorzitter van het Prov. Genootschap bij schrijven van 20 Juli 1946, op de hoogte gesteld was van de besluiten, welke op de Tilburgse bijeenkomst van 14 Juli waren genomen en ook het Prov. Genootschap golden.

Nadien liet Pastoor Binck zich ferm horen in de gewestelijke pers en kwam er 29 Dec 1946 Pastoor Binck, Drs. van Helvoort, Drs. Willekens en Ir. Juten te Tilburg bijeen, om nieuwe stichtingsstatuten vast te stellen. Om gezondheidsredenen kon de ondertekenaar van dit historisch overzicht niet present zijn. Heeschwijk.

Vooral een samenvatting over de onderzoekingen van de Westerhovense onderwijzer Panken, die ruim honderd jaar geleden de Kempen afzocht, gaf zoveel nieuwe inlichtingen, dat bijna elke week een kleine of grote groep leden van de kring de bossen en heidevelden introk, op zoek naar grafheuvels, die door Panken, op zijn manier, nauwkeurig waren aangegeven. Toch kostte het dikwijls nog veel moeite om een door Panken aangeduide plaats te vinden, want het bleek al gauw, dat hij bij het aangeven van de richting geen kompas gebruikte en men dikwijls in zuidelijke richting moest zoeken als er west stond aangegeven. Ook de afstand van een bepaald punt bleek niet altijd even duidelijk, want b.v. twintig minuten gaans ten westen van Zand-Oerle, bleek een kwartier ten noordwesten te zijn. Ter verontschuldiging dient hier echter te worden opgemerkt, dat de werkzame Panken steeds te voet van Westerhoven naar Oerle was gegaan en dan is het begrijpelijk, dat tien minuten wel eens een kwartier werd.

Met al deze factoren moest rekening worden gehouden bij het opsporen van de door hem aangegeven grafheuvels. Des te meer eerbied krijgt men echter voor het werk van de Westerhovense onderwijzer, die dit alles zelf nog moest ontdekken, na een voetreis van soms 15 of 20 km. Wel werd zijn werk veel gemakkelijker gemaakt door het geheel andere karakter van het landschap in die tijd. Een honderd jaar geleden waren in geheel de Kempen nog uitgestrekte heidevelden, die nu vervangen zijn door vlakke boomloze ontginningen ofwel door dichte dennenbossen, die het zoeken naar terreinverhogingen bemoeilijken. Toch konden in de kring der „Achtzaligheden” bijna alle door Panken aangegeven grafheuvels worden terug gevonden, want zelfs wanneer bedoeld terrein was ontgonnen, was in de omgeploegde grond de plaats der vroegere grafheuvels soms nog duidelijk te herkennen.

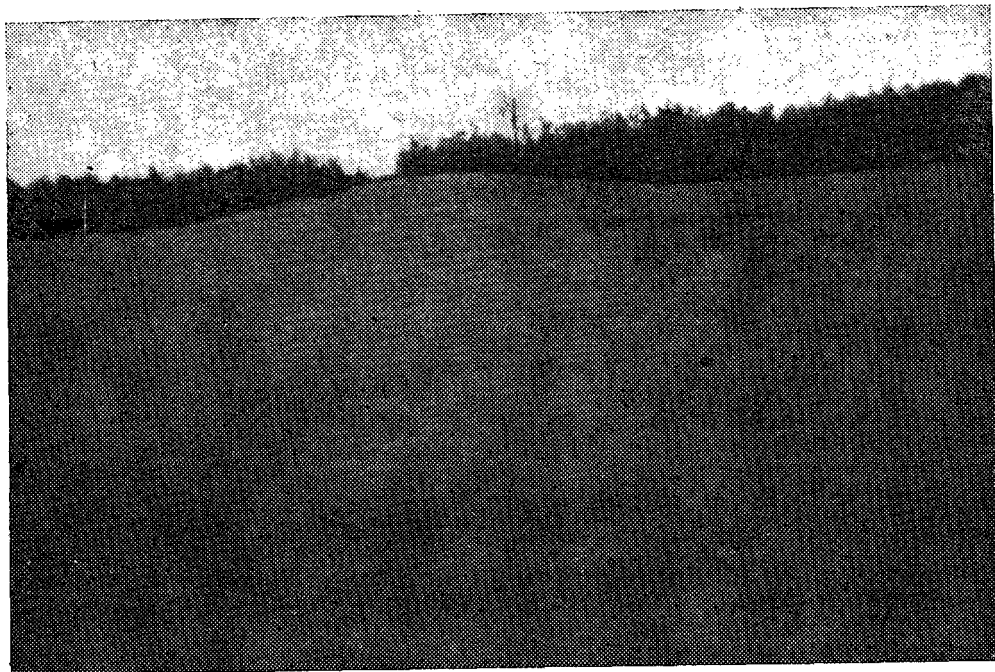
Het gebeurde zelfs, dat steekproeven met de grondboor nog de plaats van het graf aanwezen, doordat houtskool en beenderresten mee naar boven werden gebracht.

De tot nu toe meest volledige van de door Panken aangegeven groepen van grafheuvels bevindt zich tussen Oerle en Vessem, in de buurt van het gehucht De Halve Mijl.

Het is daar een prachtige streek, rijk aan bossen, heidevelden en vennen, hier en daar onderbroken door een hoek akkerland of een laag gelegen weiland, op de bodem van een ontgonnen ven.

Panken geeft hier drie groepen van in totaal drie-en-dertig grafheuvels op. Hiervan zijn er op het ogenblik zeven door ontginning verdwenen. Enkele anderen, die aan het speurend oog van Panken waren ontsnapt, werden nu echter gevonden en bij het op kaart brengen der heuvels bleek, dat de drie door Panken aangegeven groepen één geheel vormen en in een lange rechte lijn liggen vanaf het gehucht Toterfout tot voorbij de Halve Mijl.

Niet onmogelijk is, dat de naam Toterfout, die door de bewoners der streek als Toterfaat wordt uitgesproken, hiermee in verband staat

Het terrein bij Halve Mijl, met in 't midden een der nog niet geopende grafheuvels.

en dan toterfahrt of dodevaart zou betekenen. Sommige toponymisten willen de naam verklaren als „tot der voorde”, maar geleet op de uitspraak der bewoners en bovendien de ligging aan het begin van een lange reeks van grafheuvels lijkt de eerste verklaring meer voor de hand liggend.

In het begin van Februari van dit jaar werd de eerste grafheuvel van deze reeks onderzocht door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek onder leiding van Prof. Dr. A. E. van Giffen. Met de dagelijkse leiding van de onderzoekingen was belast de heert W. Glasberg, assistent bij de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, terwijl voorts assisteerden de heren H. Praamstra, tekenaar en C. van Duyn en A. Meijer, voorgravers.

De aanleiding hiertoe was de opmerksaamheid van de leden van de Heemkundekring, die hadden opgemerkt, dat een grote grafheuvel op Toterfout door de boeren gedeeltelijk was afgegraven. Als het niet zo'n bijzondere heuvel was geweest, zou dit nog niet direct zijn opgevallen, al lag hij dan ook vlak langs de weg. Maar het sterk afgestoken profiel van de vergraving vertoonde zulk een prachtige plaggenstructuur, dat dit direct op moest vallen. Een bericht via Pastoor Binck stelde Prof. van Giffen op de hoogte, die vroeg of het onderzoek nog enkele weken kon worden uitgesteld.

De eigenaar beloofde wel om met verdere afgraving op te houden, maar hij zag waarschijnlijk het wetenschappelijk belang van een dergelijk onderzoek niet in, zodat na

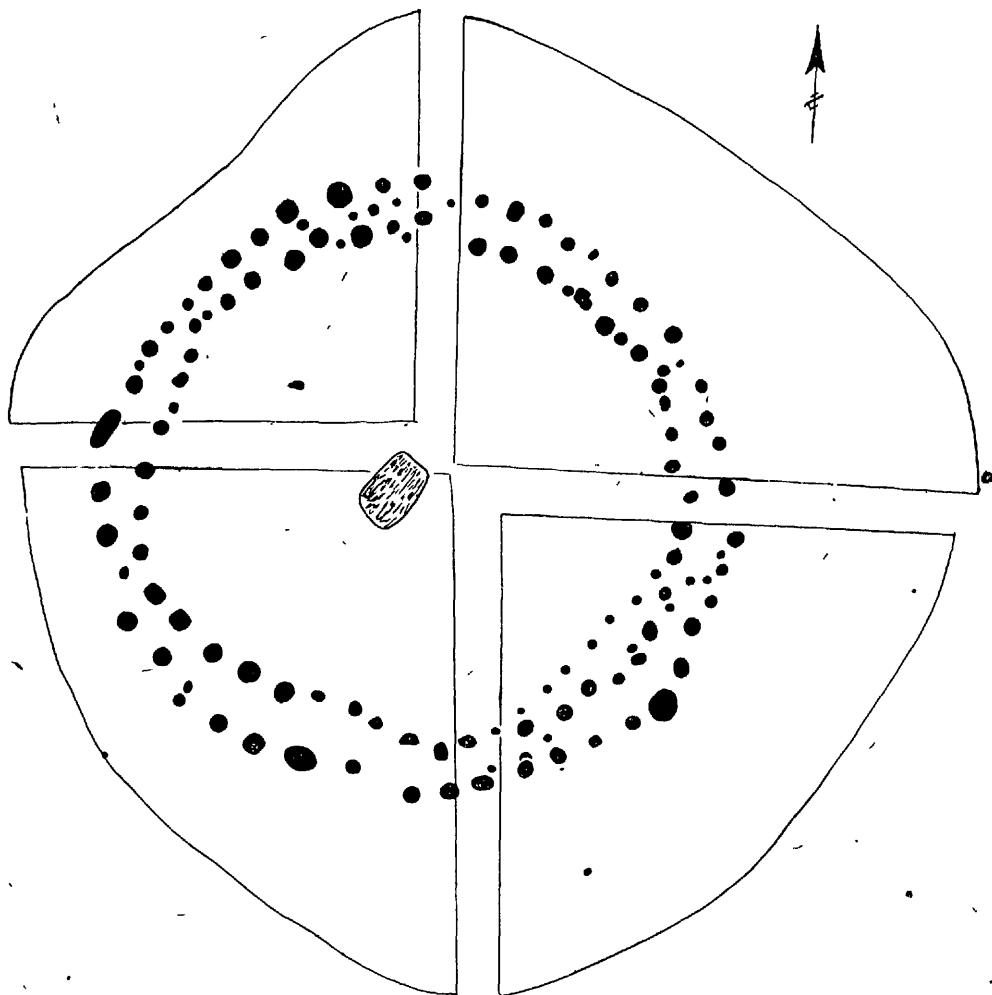
een week al weer enkele kubieke meters van de heuvel verdwenen waren.

Na een nieuwe waarschuwing aan Groningen werd ten slotte in begin Februari met het onderzoek begonnen.

In tegenstelling met vroegere opgravingen, uitgaande van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, blijft het materiaal dat bij dit onderzoek wordt gevonden, in onze Provincie, terwijl dit vroeger meestal naar Leiden werd overgebracht, waarbij het Prov. Museum zich met een afgietsel van de soms belangrijke vondst moest tevreden stellen.

Na de heuvel op Toterfout, waarvan het onderzoek ook nu nog niet geheel beëindigd is, werd nog een achttal grafheuvels bij de Halve Mijl onderzocht, op een stuk heide, dat door de gemeente Veldhoven aan C. Sanders was verkocht en dat in de loop van het jaar zal ontgonnen worden. Vóór die tijd moesten natuurlijk deze heuvels worden onderzocht en op 30 Maart van dit jaar werd hiermee een begin gemaakt, tegelijk met een urnenveld tussen Steensel en Veldhoven.

De belangstelling voor deze opgravingen was groot, vooral op de Zaterdag en Zondagen waren soms meer dan honderd bezoekers tegelijk op het terrein en het waren niet alleen bezoekers uit de omgeving, die kwamen genieten van de prachtige natuur, maar velen hadden er een verre reis voor over gehad om zelf eens een uitgebreid onderzoek te zien. Zelfs was er een wetenschappelijke vertegenwoordiging uit België, die de door Prof. van Giffen uitgedachte methode van onderzoek door eigen ondervinding wilde leren kennen

Grafheuvel no. 17. Schaal : ong. 1:108.

en daarom enkele dagen kwamen meehelpen aan het opgravingswerk.

Het wel eens vervelende werk van uiterst nauwkeurig opmeten, tekenen en fotograferen, werd door hun Vlaamse gemoedelijkheid tot een gezellig spel vol afwisseling. De door hen opgemeten heuvel werd omgedoopt tot „Benelux-heuvel” in plaats van no. 12, zoals hij officieel werd genoemd.

Het verschil tussen de Noordelijke nuchterheid en het gemoedelijke Vlaams kwam vooral tot uiting bij 't opmeten van de paalkraansen rond de heuvel. De paalgaten van een palissade tekenen zich meestal als zwarte ronde vlekken in het witte zand af en worden door de tekenaar zeer nauwkeurig op millimeter-papier nagetekend. Dit gebeurt steeds door twee personen, waarvan de één de maten opgeeft, die door de ander op het papier worden vastgelegd. Wanneer men nu staat te luisteren bij het werk van de assistenten van Prof. van Giffen, hoort men niets dan het regelmatig afroepen van de maten, b.v. 110 bij 35, 115 bij 47, 130 bij 55. Geheel

anders ging dit bij de uitgegraven „Benelux-heuvel”.

De tekenaar had daar een gemakkelijke zitplaats gekozen op de wal van uitgeworpen aarde, terwijl de ander in de uitgegraven quadrant aan het opgraven was. „Kijk eens hier wat een mooi paalgaatje en zo'n prachtig gezonde kleur; die zullen we nu eens vastleggen. Hij zal zowat liggen op 114 1/2 en dan om ende bij 35 cm naar mij toe. Heb je hem? Juist, en nu zullen we eens kijken wat voor doorsnede hij heeft.... dat zal zowat zijn.... 17 1/2 cm met een klein uitspringend hoekje aan de noord-westzijde. Zie je 't? Heb je 't opgetekend?... Dan gaan we naar het volgende beestje. Daar zul je van staan te kijken, want dat is een dikke. Hij ligt op.... 145.... bij.... 48. Zie je 't....?”

Dit is de Benelux-methode. Het ging niet zo vlug, maar voor de bezoekers was het veel interessanter door de gratis commentaar.

Hoewel het onderzoek nog niet beëindigd is,

kunnen nu toch reeds enkele resultaten van het opgravingswerk worden vermeld.

Het onderzoek van zulk een uitgebreide reeks grafheuvels biedt veel vergelijkingsmateriaal, speciaal wanneer men deze groep weer in verband brengt met de resultaten van andere onderzoekingen, b.v. tot ver in het buitenland beroemde „Vijfberg“, een groep van zes bronstijdgrafheuvels, op de Rechte Heide te Goirle, die eveneens door Prof. van Giffen werd onderzocht en in zijn oorspronkelijke toestand met paalkransen, ringsloot en ringwal hersteld.

Ook de onderzochte grafvelden te Best, Riethoven, Kneghel en Veldhoven en de interessante paalkransheuvel te Hooge-Mierde geven een prachtig vergelijkingsmateriaal, waardoor op de duur een overzicht kan worden verkregen van de verschillende praehistorische culturen in onze streek.

Zelfs vindt men niet zelden aanknopingspunten voor nog verder gaande conclusies, want bij zulk een uitgebreid grafveld treft men dikwijls methoden van begraven of opwerpen en omrasteren van de heuvel aan, die wijzen op een verband dat bestaan heeft met bevolkingsgroepen in andere delen van het land, zoals de Veluwe en Drente. Ook in Duitsland en België, ja zelfs in Engeland vindt men soms frappante gelijkenissen, die op een mogelijke verwantschap met de hier wonende volken wijzen.

Zo is de eerst onderzochte heuvel op Toterfout een geweldige ringwalheuvel geweest, zoals er nog maar twee in ons land werden gevonden, n.l. op de Rechte Heide te Goirle en een te Hijken in Drente. Misschien liggen er nog enkele in België, terwijl deze vorm van grafheuvels veelvuldig voorkomt in Engeland.

Omdat het onderzoek van de acht heuvels bij Halve Mijl nog niet ten einde is, kan er moeilijk nu reeds een algemeen overzicht van dit grafveld worden gegeven. Slechts enkele algemene dingen zijn nu reeds op te merken. Zo is er bij deze acht onderzochte tumuli een opvallend grote variatie te zien in de manier van opbouwen en omrasteren van de heuvels. De eenvoudigste is No. 15, die slechts omgeven is door een ringsloot. Dan zijn er bij met twee, vier, soms zes paalkransen om één, en dezelfde heuvel. De meest ingewikkelde, No. 16, heeft zelfs zeven of acht paalkransen, zodat er in totaal meer dan zeshonderd palen rond de heuvel hebben gestaan. Bovendien ligt op deze palissade nog een ringsloot, zodat aangenomen mag worden dat deze grafheuvel in zijn tijd een belangrijk monument is geweest.

Na-bijzettingen komen in deze grafheuvels weinig voor. Meestal werd slechts één graf gevonden, hoewel nog bijna overal de sporen van vroegere urnendelvers waren te zien. Maar ook zij zullen weinig succes hebben gehad, want reeds Panken schreef honderd jaar geleden over deze heuvels: „Nademaal ik ook niet in de doorwerkte heuvelen zeer ongunstig slaagde, heb ik ze niet alle beproefd“. Alleen de heuvel op Toterfout bevatte naast een bijzetting in een urn, waarvan alleen de bodem over was, nog meerdere nabijzettingen in de vorm van een brandskelettengraf.

Opvallend bij alle onderzochte grafheuvels is het ontbreken van grafschriften, waaruit men zou moeten concluderen, dat hier een arm volk heeft gewoond, dat de kostbare bronzen werktuigen niet aan de doden meegaf. Misschien ook, dat de religieuze opvattingen zodanig waren, dat men meende in het hiernamaals geen wapens of werktuigen nodig te hebben. In elk geval hun eerbied voor de doden was groot: hiervan getuigt de monumentale opzet van bijna elk der grafheuvels.

Verdere conclusies en vergelijkingen met andere grafvelden zijn op het ogenblik nog niet te geven. Speciaal het stuifmeelkorrelonderzoek kan nog verschillende aanwijzingen geven over de ouderdom van de heuvel, het toen heersende klimaat en de plantengroei.

Wat betreft de niet onderzochte heuvels dient te worden vermeld, dat een viertal van de mooiste heuvels als cultuurmonument worden bewaard. Enkele andere zullen in hun oorspronkelijke staat, met ringsloot of paalkransen worden hersteld, terwijl de rest zal worden ontdaan van zware houtbegroeiing om een mogelijk later onderzoek niet al te zeer te bemoeilijken. Waarschijnlijk worden de onderzoekingen in de loop van 1948 nog voortgezet.

Hoogeloon, 22 April 1948.
